

ЗМІСТ

НАША ОБКЛАДИНКА

- 1-а та 4-а Національній академії педагогічних наук сторінки. України – 20 років.
2-а сторінка. Василь Кремень. Співпраця Академії і шкіл: єдині завдання – спільний доробок.
3-я сторінка. Нова сторінка проекту „Педагоги-новатори в Україні”.

Держава і освіта

- Зустрічаємо 20-річний ювілей власною працею**
Заходи НАПН України, що формують освітянську політику:..... 4
Дмитро Табачник. Спільні здобутки і плани Міністерства й Академії..... 4
Василь Кремень. Час непопулярних змін..... 8
Володимир Луговий, Жанетта Таланова. Економічно-організаційні засади освіти в Україні та світі: порівняльний аналіз..... 10
Василь Мадзігон. Інформатизація освіти в Україні: стан, проблеми, перспективи..... 16
Олександр Удод. Інноваційно-інформаційні проекти в сучасній освіті України..... 27
На шляху до інформаційного суспільства.
Реферативний огляд виступів учасників зборів НАПН України:..... 30
Валерій Биков. Особливості переходу до активно-го використання комп'ютерних технологій..... 30
Наталія Морзе. Чи є наша освіта сучасною: що робити..... 34
Елеонора Носенко. Практичні кроки у вирішенні нагальних проблем..... 34
Віктор Олійник. Неперервна професійна освіта..... 36
Павла Рогова. Бібліотечно-інформаційне забезпечення педагогічної науки і освіти у контексті інформатизації..... 38

Інноваційна школа

- Ефективна школа: фактори успіху**
Світовий освітній калейдоскоп: реферативно-інформаційний огляд..... 44
Віктор Огнев'юк. Шкільна освіта у контексті семи еволюційних поступів..... 52
Валентин Маслов. Концептуальні засади розробки орієнтованих стандартів змісту компетентності фахівців..... 60
Тетяна Ковальова. Тьюторство – інституалізація нової професії в російській школі..... 63
Олександр Уваров. Індивідуалізація освітньої роботи: ключові складові трансформації школи..... 69
Актуальні теми освітнього простору: компетенції, правове поле освіти, профільне навчання
Олена Павленко. Тренінг як засіб удосконалення компетенцій..... 83

ДИРЕКТОР ШКОЛИ ПІЩЕЮ ГІМНАЗІЙ

МОН. АПН. ВАК

Всеукраїнський науково-практичний журнал

Свідчення про державну реєстрацію Серія КВ № 3626 від 22 листопада 1999 р.
Серія КВ № 3626 від 9 березня 2004 р.

ФІЛОСОФІСЬКЕ ВИДАННЯ З ПЕДАГОГІЧНОЇ, ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТА СОЦІОЛОГІЧНОЇ НАУКИ

Постанова Президії

ВАК
УКРАЇНИ

№ 5 – 05/4 від 11 квітня 2001 року
№ 1 – 05/1 від 26 червня 2011 року
№ 1 – 05/2 від 23 лютого 2011 року

Головний та науковий редактор
Ольга ВИГОВСЬКА

Відповідальний редактор
Тетяна ГОДЕЦЬКА

Коректура
Людмила КУХ

Анотації англійською
Оксана ВОЙТКО
Наталія КОЗЛОВСЬКА

Бібліографічна індексація
Наталія ТАРАСОВА

Передвидавнича підготовка
Олексій ВИГОВСЬКИЙ

© О.Виговська, ідея та концепція
© О.Виговський, дизайн та оформлення
© „Директор школи, піщею гімназій”, 2012

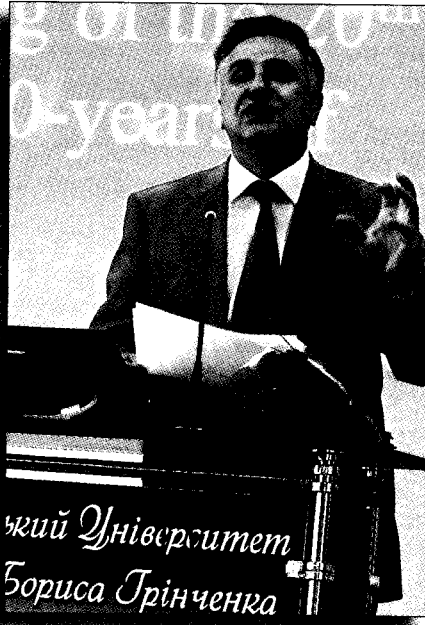
ШКІЛЬНА ОСВІТА

У КОНТЕКСТІ СЕМИ ЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОСТУПІВ

УДК 37.013.73

Стаття присвячена історіософському огляду ідеї та еволюції освіти, виділено та охарактеризовано сім основних етапів – „еволюційних поступів” шкільної освіти.

Ключові слова: виховання, шкільна освіта, еволюційний поступ, Homo educatus, людина освічена.

**Віктор
ОГНЕВ'ЮК**

Ректор Київського університету імені Бориса Грінченка, академік НАПН України, доктор філософських наук, професор

Історія освіти і, зокрема школи, як і будь-якого іншого суспільного явища, пройшла шлях від ідеї до системної інституції певного рівня досконалості завдяки еволюційним змінам. Стосовно розвитку освіти найбільш прийнятним у контексті моїх філософських поглядів є поняття „*еволюційного поступу*”.

Використовую це поняття з декількох міркувань. Перш за все тому, що зміни в освіті відбуваються упродовж тривалого часу. Освіта, як правило, доволі консервативна сфера, й зміни, які досить часто називають революційними, ніколи не протікали в дуже обмежений відрізок часу та не призводили до надзвичайно швидких результатів, оскільки результат освіти завжди відкладений у часі: такою є природа освіти. Відтак для оперування поняттям „революція в освіті” немає підстав. Але

заради об'єктивності варто зазначити, що окремі новації в освіті можуть мати ознаки революційних, проте вони також відбуваються у межах певного еволюційного періоду. Використовуючи поняття „*поступ*”, я хочу підкреслити, що внаслідок нарощування змін та їх поширення відбувався супроводжуваний позитивними змінами цивілізаційний розвиток. Зважаючи на філософське осягнення історичних реалій та логіки розвитку освіти, відбулося шість, а нині відбувається сьомий еволюційний поступ освіти.

Філософи, педагоги та історики практично одностайні в тому, що першою ланкою освіти завжди була сім'я, оскільки, як зазначав Кант: „*Людський рід повинен своїми зусиллями поступово, із самого себе, виробляти всі риси, властиві людській природі. Одне покоління виховує інше*” [3, С. 399]. Найдавніші батьки, вводячи дітей у контекст життя, прагнули передати їм свій досвід. Зрештою вони хотіли, щоб діти успадковували їхній спосіб життя та діяльності, вірування й традиції. На цьому етапі у зародковій формі виникла педагогічна діяльність, виділилися навчання і виховання, адже „людина може

стати людиною тільки шляхом виховання. Вона – те, що робить з неї виховання” [3, С. 401]. Власне сім'я сформувала ідею школи і стала її прообразом. Зародження ідеї навчання, виховання й розвитку дитини в сім'ї, виокремлення відповідних функцій та ролей стали *першим еволюційним поступом освіти*.

Але пройшли тисячоліття важких зусиль людини, які підготували другий поступ освіти. У XII–III тисячоліттях до Р. Х. людство створило перші пам'ятки писемності. Їх і сьогодні можна бачити на території України, поблизу сучасного Мелітополя. Нині там функціонує Державний історико-культурний заповідник „Кам'яна могила”¹.

Процес розвитку суспільства було забезпечено механізмом збереження та передачі інформації засобами письма та способом залучення кожного нового покоління не тільки до культурної спадщини попередніх поколінь, а також до готовності творити нові зразки культури. Це був *другий еволюційний поступ освіти*.

Значною мірою, завдячуючи появі письма та створенню такої інституції, як школа, людство досягло сучасного рівня розвитку, що дало нам підстави стверджувати: сучасна цивілізація все більше стає цивілізацією *Homo educatus*. Саме *Людина освічена* стала головним

¹ ІСТОРИЧНА ДОВІДКА.

Державний історико-культурний заповідник „Кам'яна могила” у 2007 р. внесено до переліку номінацій ЮНЕСКО як найдавніший пам'ятник культури та історії розвитку людства. Російський дослідник Анатолій Кіфшин, який займався дешифрацією цих пам'яток, назвав виявлені зразки писемності протошумерськими [4]. Загальновідомо, що близько 5 тисяч років тому в стародавній державі Шумер виникли перші школи, було започатковано професійну педагогічну діяльність, системне навчання з визначеною метою, а глиняні таблички стали першими засобами навчання. Головним завданням шумерської школи було навчання юнаків складній технології письма на глиняних табличках, тобто підготовка писарів, насамперед, для потреб управління. Винайдення людиною письма і створення школи як соціального інституту – дві події, які стали визначальними для усього подальшого розвитку людства. Вони окреслили напрям культурного розвитку цивілізації.

Слід зазначити, що школа добре послужила індустріальному суспільству, але й воно урізноманітнює школу, вивільнивши її з-під панівного впливу церкви та ввівши у контекст потреб світського суспільства. Із винайденням способу друкування книг у Європі відкрився шлях для самостійної освіти, чому, зокрема активно сприяв протестантизм. Адже обов'язком кожного батька було навчити дітей самостійно читати Святе письмо. Книгодрукування розширило доступ до навчальних докладів та переходу до масової шкільної освіти, яка у свою чергу дала поштовх розвитку шкільної індустрії: будівництву шкіл, виробництву меблів і засобів навчання, що у наші дні є доволі важливим сегментом бізнесу. Окрім того, поширення шкільної освіти сприяло створенню великої кількості робочих місць. Нині це стосується не тільки педагогів, а й працівників таких сфер, як енергетика, промисловість, комунальне й сільське господарство, медицина, торгівля, інформаційні технології тощо. Сучасне суспільство витрачає великі ресурси для створення потужної та різнопланової навчальної індустрії: від крейди і зошита, навчальної літератури і комп'ютерних технологій, проектування і будівництва шкільних приміщень до підготовки педагогів. Спрямовані в освіту інвестиції відомі фахівці визнають найбільш ефективними за співвідношенням затрат і отриманого результату.

Відтак школа стала не тільки освітньою інституцією та механізмом соціалізації особистості, а й важливим чинником суспільного розвитку, вагомим споживачем товарів і послуг. Але це, так би мовити, супутні фактори її діяльності. Важливим надбанням у період зародження індустріального виробництва став гуманізм, пріоритет загальнолюдських цінностей і ліберальна пе-
дагогіка. Зусиллями таких європей-

ських мислителів як Руссо, змінювалося ставлення до дитини. „Виховання кожної людини, — писав Руссо в книзі „Еміль, чи про виховання”, — дається природою шляхом безпосереднього розвитку вроджених здібностей”. Звертаючись до батьків і вихователів, він закликав їх розвивати в дитині природність, прищеплювати почуття волі і незалежності, прагнення до праці, поважати в ній особистість, всі корисні і розумні схильності. Незважаючи на доволі критичне сприйняття поглядів Руссо, його ідеї мали значний вплив на поширення гуманізму в освіті. Відтак школа мусила переорієнтовуватися на освітні запити людини, враховувати її природні здібності, потреби індивідууму, унікальність та особистісність кожної людини. Проте заради об’єктивності потрібно зауважити, що гуманізм у шкільній освіті утверджувався доволі не просто. Якщо говорити про українську школу, то завдання її гуманізації залишається актуальним і донині.

Зважаючи на запити індустріального суспільства, що все більше утверджувалося у Європі, відомий швейцарський педагог Песталоцці зазначав: „Елементарна освіта, яка готує до індустрії, робить всебічний розвиток особистості завданням професійної підготовки. У той час, як звичайна підготовка до індустріальної діяльності прагне дати у підсумку тільки заробіток, приносячи йому в жертву облагородження людини, елементарна освіта для індустрії не знає іншого шляху до професійної діяльності, як через цілісний розвиток усіх задатків нашої природи, оскільки лише за цієї умови може бути досягнуто облагородження людини” [5, С. 315]. І, хоча ідея всебічного розвитку особистості свідчить за все — це педагогічна максима, або ідеал, до якого варто прагнути, постановка питання про поєднання підготовки до професійної діяльності із цілісним розвитком „усіх задатків нашої природи” слід розглядати як важливий крок у розвитку шкільної освіти. А твердження відомого педагога про те, що сила серця, тобто моральність людини, сила розуму і сила руки, як фізичні здібності, мають властивість до саморозвитку — важливе методологічне надбання освіти. Адже не може бути педагогічного успіху без віри в людину та її спроможність до саморозвитку.

Значний поступ у розвитку теорії та практики освіти, зокрема щодо її гуманізації, зробили такі українські педагоги, як Григорій Сковорода, Костянтин Ушинський, Софія Русова, Борис Грінченко, Яків Ченіа.

суб’єктом сучасності, яка визначає вектори розвитку суспільства.

Трансформація ідеї школи та пошук моделей її діяльності відбувався в добу античності та продовжує відбуватися нині. Виплекана роудиною ідея і практика навчання, виховання й розвитку дитини викликала появу когорти людей, які стали першими, хто зробив навчання й виховання своєю професією. Фалес та інші мудреці, Піфагор і члени піфагорійського союзу сформували засади, на яких розвивалася професія педагога. Беручи за основу батьківські функції та, висловлюючись словами Сократа, досвід „повивального мистецтва”, софісти і Сократ у Європі, а Конфуцій у Китаї, як перші професійні вчителі, які забезпечували себе засобами для життя тим, що навчали молодь, сприяли *третьому еволюційному поступу освіти*. Їх діяльність розгорнула ідею школи до масштабу суспільного явища. Педагогічна діяльність стала професійною, з’явилися перші навчальні заклади. Цей еволюційний поступ завершили Платон і Аристотель, які розвинули ідею школи, створивши Академію та Ліцей — навчальні заклади, що стали базовими моделями в реалізації не тільки ідеї школи, а також ідеї університету, еталонами, за якими створювалися навчальні заклади ще багато століть поспіль. У цей період було виокремлено теоретичну і практичну підготовку, сформовано навчальні плани, з’явилися підручники й посібники, було започатковано підготовку вчителів, визначено обов’язки держави стосовно навчання й виховання молоді, започатковано ідею законодавчого регулювання освіти, вперше сформульовано освітні вимоги для різних вікових груп населення тощо.

Четвертий еволюційний поступ шкільної освіти відбувся під безпосереднім та визначальним впливом християнства. Потреба християнської церкви в навчених читати, писати й тлумачити релігійні тексти священнослужителях спонукала до відкриття шкіл при церквах та монастирях, а відтак суттєво збільшила можливості для поширення освіти. Відбулося змі-

щення освіти у бік морально-етичних засад, в основі яких були морально-етичні цінності християнства. Освітнім ідеалом стає людина віруюча, але така, що вміє читати і писати. Зважаючи на це, світсько-релігійна влада в особі короля франків Карла Великого (787 р.) зобов'язувала утворювати школи в усіх єпархіях, при кожному монастирі. Київський князь Володимир Великий відразу після запровадження християнства (988 р.) зобов'язав своїх підданих віддавати дітей на навчання.

У кінці X століття започатковано перший університет Європи у м. Болонья (Італія). Так було закладено підвалини для розвитку системи шкільної та університетської освіти у Європі.

П'ятий еволюційний поступ шкільної освіти пов'язаний із великим впливом гуманістичних ідеалів епохи Відродження та добоюпромислового виробництва. У цей період ідея школи та освіти набула багатогранного розвитку. Еволюційний поступ в освіті відбувався під впливом конституційованої педагогічної науки Я. А. Коменського. А запропонована ним класно-урочна система якнайкраще відповідала потребам народжуваного індустріального суспільства. Цю обставину вдало охарактеризував відомий американський філософ Елвін Тоффлер: *„Організована на фабричний зразок загальна освіта давала навички читати й писати, навчала початків арифметики, історії та інших предметів. Це був «відкритий курс навчання».* Але під ним лежав невидимий або «прихований курс навчання», що був більш важливим. Він складався, і таким залишається й тепер у більшості індустріальних держав, з трьох курсів: пунктуальності, вміння підкорятися й уміння виконувати механічну, одноманітну працю. Для фабричної праці – а надто на складальному конвеєрі – були потрібні вправні робітники, причому такі, які виконували б накази керівництва без запитань. Потрібні були чоловіки й жінки, готові бути рабами біля машин чи у конторах, які б ретельно виконували тяжкі, одноманітні операції” [7, С. 57–58].

У межах п'ятого еволюційного поступу освіти було сформовано мережу

університетів та навчальних закладів, пов'язаних із набуттям різних професій, утворено навчальні заклади, основним завданням яких була підготовка вчителів. Так зокрема починалася історія Київського університету імені Бориса Грінченка.

Поширення освіти та зростаючі потреби промислового виробництва створили добре підґрунтя для розвитку науки, скероване у прагматичне русло „заради користі для життя і практики” [2, С. 67].

Якщо раніше можна було говорити про якийсь певний тип освітнього ідеалу, то віднині він диференціюється. Освітній ідеал – це людина енциклопедичних знань, але з'являються також освічений та підприємливий джентельмен (Локк), а також інженер, майстер. Конторський службовець і робітник. Кожен володіє відповідним рівнем знань та може бути освітнім ідеалом у відповідному середовищі.

Шостим еволюційним поступом освіти стало запровадження обов'язковості початкової, а пізніше – повної загальної середньої освіти. Цей поступ хоч і відбувався у рамках індустріальних трансформацій, але за своїм значенням він виокремлюється як найбільш системотворчий. Цей процес проходив у період найбільшого промислового розвитку, у більшості країн Європи – перша половина XIX – початок XX століття. В Україні він охопив період 20–70-х років минулого століття. Запровадження обов'язковості шкільної освіти в Радянському Союзі, до якого належала тоді Україна, стало значним цивілізаційним зрушенням. Безперечно, це мало значний історичний вплив на розвиток країни. Але разом з тим, варто зазначити, що такий процес здійснювався на консервативних засадах комуністичної ідеології та авторитарної педагогіки. Він не передбачав розмаїтості освітніх моделей і свободи вибору в освіті. Проте і в умовах панування авторитарної монопедагогіки Василю Сухомлинському вдалося створити авторську модель школи, розвивати та впроваджувати ідеї освітнього гуманізму, що, зокрема знайшло відображення у його поясненні: „хороший учитель” – це насам-

НА ЩО ВАРТО ЗВЕРНУТИ УВАГУ?

Насамперед слід враховувати, що в Україні суттєво зріс освітній рівень населення, який постійно підтримується різними формами професійного зростання. Вище йшла мова про те, що школа вийшла із лона сім'ї. Сучасна модель освіти має виходити з того, що сім'я, у якій батьки – це освічені люди – беруть на себе певну частину функцій школи. Адже незаперечним є той факт, що значна кількість дітей, яка вступає на навчання до перших класів шкіл, вже вміє читати, писати, рахувати, а доволі часто й користуватися комп'ютером. Більше того, певна частина шкіл, зокрема у м. Києві, ставить це умовою зарахування до першого класу. Звісно, зміщення певних функцій від школи до родини вимагатиме від суспільства вироблення стратегії підготовки сім'ї до виконання таких функцій. Це явище потребує вивчення, але висновок може бути таким: школа має бути сутою сім'єю у питаннях навчання і виховання, зокрема релігійного, а при можливості передати сім'ї все те, що вона зголоситься виконувати. Звісно, що цей процес мусить супроводжуватися психолого-педагогічним консультуванням батьків. Зважаючи на те що доволі часто дитині в родині комфортніше, для неї можна підібрати оптимальні час, місце і спосіб навчання. Тоді буде вивільнено час учителя на дітей, батьки яких не спроможні виконувати такі функції. Слід також враховувати, що в Україні батьки мають право на відпустку до досягнення дитиною 6 років, і держава виплачує сім'ї значну суму коштів на кожную народжену дитину. Справа за тим, щоб батьки були підготовлені до виконання певних педагогічних функцій та обов'язків. Освіта, отримана в сім'ї – явище не нове: традиції домашніх учителів добре відомі. Новим є те, що значні функції можуть покладатися якраз на батьків, а не на домашніх учителів. Хоча роль останніх також зростає, адже доволі часто батьки залучають до занять з дітьми, наприклад, для вивчення іноземної мови, педагога-репетитора. То чи є сенс перевантажувати дитину подвійними формами освіти?

Нині через **ДЕМОГРАФІЧНИЙ СПАД** у доволі складному становищі опинилося багато шкіл України. Демографія виразно сформулила проблеми шкільної економіки. За останні 10 років кількість школярів в Україні скоротилася на 2322 тис.: з 6485 тис. до 4163 тис. Серед загальноосвітніх шкіл I–II ступеня (5281) 27,7 % (1461) мають контингент менше 40 учнів. Із 2137 шкіл I ступеня – (806) 37,7 % нараховують менше 10 учнів. Особливо складне становище у сільській місцевості. Зрозуміло, що про ефективну школу, як з позиції якості освіти, так і з позиції раціонального використання коштів, тут не йдеться. Проаналізувавши співвідношення між учителями й учнями, можемо сказати, що в Україні на одного вчителя припадає лише 8,4 учня, а в Тернопільській області це співвідношення складає 1 до 6,1. Ще у 14 областях цей показник є нижчим від загальноукраїнського. Найбільше учнів на одного вчителя випадає у м. Києві – 10,5:1. Але і в столиці майже 40 відсотків шкіл мають наполовину, а то й на 70 % менший контингент учнів від їх проектного потенціалу.

перед „людина, яка любить дітей, знаходить радість у спілкуванні з ними, вірить у те, що кожна дитина може стати доброю людиною, вміє дружити з дітьми, бере близько до серця дитячі радощі й прикраси, знає душу дитини, ніколи не забуває, що й сам був дитиною” [6, С. 49].

Але повернемося до суті шостого еволюційного поступу в шкільній освіті, внаслідок якого вона стала не тільки масовою, але й обов'язковою, а відтак – важливим рушієм суспільних трансформацій у сучасну епоху. Чим більше пропонувані моделі загальної середньої освіти відповідатимуть освітнім запитам Людини освіченої, тим більше розвинутиме суспільство. Відтак абсолютно зрозумілою є наша рефлексія щодо школи та її місії у швидкозмінюваному світі, адже *нині ми перебуваємо у руслі сьомого еволюційного поступу освіти*. Для нас в Україні важливим є те, наскільки наша освіта відповідає передовим позиціям нового еволюційного поступу освіти.

Якщо у стародавні часи від появи перших зразків писемності до створення школи пройшло приблизно дев'ять тисячоліть, а від появи писемності до технології друку – не менше 12 тисячоліть, то нині час настільки прискорився, що будь-які взаємопов'язані події спричиняють масштабні та надзвичайно швидкоплинні зміни. Найбільш яскраво це свідчить розвиток цифрових технологій. Нині вони проникли практично в усі сфери людської діяльності. І якщо школа з часу своєї появи практично не змінювалася упродовж декількох ти-

сячоліть, але при цьому майже повністю відповідала потребам суспільства, то нині вона потрапила у круговерть постійних змін і має весь час докладати зусиль, щоб зберегти свою актуальність для суспільства.

Власне сьогодні мова повинна йти не стільки про школу у класичному розумінні цього поняття, скільки про різні моделі отримання загальної середньої освіти. Загалом освітні послуги все більше переходять у віртуальний простір. Подібні тенденції були описані Е. Тоффлером ще у 80-ті роки минулого століття. Сучасні засоби передавання інформації змінили функції школи. Якщо раніше діти йшли до школи за знаннями, то сьогодні – не стільки за знаннями, як за способами їх отримання, опрацювання та використання. Діюча школа втратила монополію на знання, яке стало широко доступним завдяки різноманітним способам накопичення та передавання інформації. Сьомий еволюційний поступ, якщо вести мову про українську шкільну освіту, покликаний завершити з рудиментами авторитаризму єдиних навчальних планів і програм, забезпечити варіативність, гнучкість, максимальну свободу форм, методів, технологій та методик, подолавши таким чином певні негативні наслідки масовості та усереднення освіти, її орієнтацію на середньостатистичного учня та сумнівні результати навчання.

Зважаючи на демографічний спад (див. вріз на С. 56), якість шкільної освіти в Україні мала б бути досить високою. Проте це далеко не так. **Маємо ряд причин, що зумовлюють неефективність існуючої шкільної системи.** Одна з перших – відсутність конкуренції серед учителів через низьку заробітну плату, а в сільській місцевості – відсутність відповідних соціально-культурних умов для повноцінного життя. Змінити таке становище може перехід на контрактну форму оплати праці, відмова від консервативної моделі школи, на місце якої у сільській місцевості може прийти школа-родина або будинок учителя, ідея яких почала реалізовуватися десять років тому, хоча для її здійснення нічого суттєвого так і не було зроблено. Звісно, що такий

підхід може реалізовуватися стосовно школи першого ступеня. Але для цього варто було б подовжити навчання у початковій школі на один рік, з 6 до 11 років, внести зміни до відповідного закону та затвердити положення, у якому передбачити умови фінансового забезпечення школи-родини чи будинку учителя та відповідних умов оплати праці. Загалом навчання у сільській школі має значні переваги, адже дитина перебуває у постійному контакті з природою, родина залучає її до посильної праці на присадибних ділянках, догляду за тваринами тощо. На жаль, ця перевага не належним чином використовується шкільною освітою, яка культивує вивчення світу природи не в контакт з нею, а за підручниками у шкільних класах. *Навчання має вийти за межі приміщень*, як це робив Сухомлинський, переносячи навчання на шкільні ділянки – царство землі, шкільну фабрику органічних добрив, у сад, виноградник, пасіку, мальвові гаї, алеї троянд, голубник. Адже жоден підручник чи мультимедійна презентація не можуть замінити реальний світ природи. У цьому контексті необхідно позбутися наших стереотипів щодо ролі шкільних підручників, більшість з яких варто замінити максимально можливою кількістю різноманітних дидактичних засобів, включенням у навчальний процес найважливіших елементів природи й життя суспільства. Замість школи, яка дає готові знання, має прийти школа, де формується світогляд у процесі досліджень. Ще Песталоцці пропонував стати на „природний шлях пізнання, спостережень і досліджень”. Навчання у початковій школі має завершуватися формуванням, за визначенням академіка О. Савченко, ключової компетентності – вміння учитися, що надто важко здійснити в умовах знанневої парадигми.

Хочу привернути увагу до ще однієї надзвичайно важливої проблеми сільської малокомплектної школи. Парадокс, але навіть тоді, коли на заняття до учителя приходять декілька учнів, він працює за технологією класно-урочної системи. **Український учитель, у переважній більшості, ви-**

явився неготовим до індивідуальної навчальної роботи. Таке становище виникло з вини навчальних закладів, що здійснюють підготовку й підвищення кваліфікації вчителів. На жаль, проблема загнана у глухий кут, і держава в особі органів місцевого самоврядування, продовжує нераціонально витрачати ресурси, не отримуючи взамін компетентної особистості. А в умовах скорочення народжуваності, різкого зменшення населення країни якість кожного фахівця є особливо важливою. І в цьому контексті варто вести розмову про деякі надзвичайно важливі аспекти початкової освіти в Україні. Є доволі аргументовані запитання до щойно затверджених стандартів освіти. На мою думку, *варто відмовитися від стандартів змісту освіти та перейти до стандартів її якості.*

Загалом необхідно надати максимально можливу свободу у частині концепцій, форм і методів реалізації змісту освіти. Насамперед мова має йти про концепцію початкової освіти, у якій максимально реалізовуватиметься принцип природовідповідності: де на першому плані повинен стояти розвиток конкретної особистості та реалізація індивідуальної навчальної траєкторії, а не виконання програми чи навчального плану.

Однією з найбільш важливих і нерозв'язаних проблем української школи є **низький рівень практичних занять** із предметів природничого циклу. Тут варто звернутися до нашого вітчизняного досвіду, зокрема діяльності міжшкільних комбінатів. Створення за їх моделлю науково-дослідних центрів може стати найбільш ефективним вирішенням питання. Концентрація усіх ресурсів природничої і технологічної освіти в таких центрах створить умови для нової якості освіти. Окрім того, це вигідно з економічної точки зору, оскільки вартісним обладнанням буде забезпечуватися не кожна школа, а доступ до нього матимуть усі учні.

Слід зауважити, що запроваджена минулого року модель дворічної старшої школи не може ефективно реалізувати завдання профільного навчання. У контексті забезпечення профільного навчання варто розглянути потенціал коледжів (колишніх тех-

нікумів та училищ), а також системи професійно-технічного навчання. Для цього їх необхідно перевести на місцевий бюджет, який із урахування регіональних умов і загальнонаціональної стратегії зможе вибудувати мобільну мережу навчальних закладів та забезпечити ефективне використання наявних людських, фінансових і матеріальних ресурсів.

Загалом сучасна українська шкільна освіта має відійти від абсолютизації колись ефективної класно-урочної системи, але для цього їй потрібен учитель з іншою філософією, що у свою чергу вимагає концептуальних змін системи підготовки і підвищення кваліфікації учителів. Школа потребує різнобічно підготовленого учителя, цікавого, актуального, компетентного, тобто такого, який адекватно реагує на постійні виклики і зміни, з якими він повсякчас перетинається, а найголовніше, такого, який добре обізнаний у сфері людинознавства. Вважаю, що вчитель школи, щонайменше початкової, має бути учителем-дослідником, готовим вести психолого-педагогічні спостереження за розвитком дітей, робити відповідні узагальнення та вносити корективи, надавати консультації батькам та вміти корегувати навчальний процес. Відтак початковий школі потрібен випускник магістратури. Наш Університет працюватиме над концепцією підготовки саме такого вчителя.

Загалом в українських університетах набуто значного позитивного досвіду щодо підготовки педагогів. Зважаючи на це, необхідно відкрити простір для реалізації різних концепцій, не замикаючись на одній, як це було раніше і є нині. Освіта потребує створення конкурентного середовища ідей, концепцій, підходів, методик, технологій і звісно конкуренції за право зайняти посаду вчителя.

Мені довелося пізнати середню освіту з різних позицій. Як і всі інші, я розпочав її з позиції учня, а пізніше студента педагогічного інституту, вчителя, директора двох шкіл, керівника районного і обласного управління освіти, заступника міністра освіти і науки, зрештою, ректора університету та науковця, який досліджує освіту. Це дає мені підстави стверджувати,

що Україна не використовує найбільший потенціал свого інноваційного розвитку, який криється в людині та її освіті. Інтелект людини ще не став найважливішим чинником розвитку українського суспільства. За умови модернізації освіти, що має передбачати зміну орієнтації з утримання громіздкої та неефективної мережі на розвиток особистості, цільового фінансування перспективних наукових досліджень та їх упровадження в поєднанні з наявними природними ресурсами та вигідним геополітичним розташуванням вже через 15–20 років можемо мати іншу, модерну Україну.

Підсумовуючи сказане, варто наголосити, що в умовах нового еволюційного поступу Україна зможе досягти значних успіхів, якщо її реальним пріоритетом стане розвиток людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березівська Л. Д. Реформи шкільної освіти в Україні у ХХ столітті: документи, матеріали і коментарі: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. : хрестоматія / Л. Д. Березівська; Ін-т педагогіки НАПН України. – Луганськ : ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2011. – 384 с.
2. Бэкон Ф. Сочинения в двух томах. 2-е испр. и доп. изд. Т. 1. / Сост., общ. ред. и вступит. статья А. Л. Субботина / – М. : Мысль, 1977. – 567 с.
3. Кант И. Сочинения. В 8-и т. – Т. 8. – М. : Чоро, 1994. – 718 с.
4. Кифишин А. Г. Древнее святилище Каменная могила. Опыт дешифровки протошумерского архива XII–III тыс. до н.э. Том I. – К. : Аратта, 2001. – 872 с.
5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5-ти т. – Т. 4. – К. : Радянська школа, 1976. – 640 с.
6. Тоффлер Е. Третя хвиля. – К. : Всесвіт, 2000. – 480 с.

Загалом в Україні варто ще раз повернутися до питання щодо *структури середньої освіти*.

В умовах повернення до 11-річного навчання це може виглядати таким чином:

- початкова школа – 1-5 класи;
- основна школа (гімназія) – 6-8 класи;
- старша школа (ліцей) – 9-11 класи.

Така структура відповідатиме соціальним реаліям суспільства, дозволить сформувати більш ефективну мережу початкових шкіл, у тому числі й у містах, що є нагальною потребою з огляду на вікові особливості учнів початкової та старшої шкіл. Цьому якраз сприяє демографічна ситуація. Така структура у контексті пропонуваного змін створює передумови для набуття початкової освіти за місцем проживання дитини та вирішення проблеми підвезення до школи учнів, які досягли 11-річного віку. Основній школі у цій моделі відводиться доволі важлива місія, адже вона покликана сформувати провідні знаннявні компетенції та підготувати учня до свідомого вибору майбутнього профілю навчання. Як і в початковій школі, тут необхідно відмовитися від абсолютизації ролі друкованого підручника, що містить готове знання. Можливо, настав час відмовитися від централізованої закупівлі шкільних підручників, як малоефективної, та передати кошти на придбання підручників безпосередньо школі, залишивши за Міністерством і НАПН питання надання відповідних грифів. На жаль, маємо визнати, що підручники підривають устої, на яких покликана засновуватися сучасна школа. Ще автор „Проекту української школи” (1913 р.) Я. Чепіга зазначав: „*Наукові винаходи й знання повинні ... опиратися не на книгу, а на факт, не на віру тільки сказаному й прочитаному, а на висновки й з власного досвіду*” [1, С. 35].

Виктор Огневський

Шкільне образование в контексте семи еволюційних ступеней

Стаття посвячена историческому обзору идеи и эволюции образования, выделено и охарактеризовано семь основных этапов – „эволюционных ступеней” школьного образования.

Ключевые слова: воспитание, школьное образование, эволюционный этап, Homo educatus, человек образованный.

Viktor Ognevsky

School Education in the Context of Seven Evolution Stages

The article is devoted to the historical and philosophical review of idea and evolution of education, seven main phases have been isolated and characterized – „evolution stages” of school education.

Key Words: upbringing, school education, evolution stage, Homo educatus, educated man.